

Tasavvufî Sosyal Hizmet/Sûfilerin Manevî Terapi Yöntemleri

Ali SEYYAR

Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015, 254 sayfa.

Bedriye REİS*

Tasavvuf müesseseleri olan tekkelerin ilk kuruldukları andan itibaren ictimâî, iktisadî, siyâsî, askerî ve güzel sanatlar alanlarında pek çok fonksiyon icra ettiği bilinmektedir. Özellikle ictimâî sahada sûfiler çeşitli hizmetlerde bulunmuş, toplumun hemen her kesimine ulaşarak buldukları mekânları adeta birer çekim merkezi haline getirmişlerdir. Tasavvufun temel gayesi olan “insan” yetiştirme ve onu kemal noktasına ulaştırma çabası, gerek eğitimcilerin gerek psikoloji ile ilgilenenlerin gerekse sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiş, özellikle son yıllarda tasavvufun bu yönünü ele alan çalışmalar daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Sosyal Bilimci Ali Seyyar da tasavvufun sosyal hizmet yönünü ele alan bir eser kaleme alarak bir anlamda sosyal hizmet kavramına tasavvuf açısından bakmaya çalışmıştır. Yazar bugüne kadar tasavvufun sosyal hizmet ile bağlantısının ciddi anlamda ve müstakil bir çalışma ile ele alınmadığını, tasavvuf üzerine kaleme alınan hiçbir eserde tasavvufun sosyal hizmet alanına kazandırdığı ilke ve yöntemler hakkında geniş çaplı bir bilgi verilmediğini, tasavvufla ilgili bazı önemli kitaplarda bile tekkeler ve zaviyelerden bahsedilirken sosyal hizmet boyutuna sadece bir iki sayfa ayrıldığını dolayısıyla tasavvuf ve tekkelerin somut olarak sosyal hizmet alanına sağlamış olduğu katkıların tam olarak gün ışığına çıkartılmadığını ileri sürerek (s. 33) kitabın ana gayesini “İslâm kaynaklarına dayandırılarak sûfiler tarafından geliştirilen ve yaygınlaştırılan tasavvufî sosyal hizmet ve pedagoji konseptlerinin hem teorik hem de pratik yansımalarını gün ışığına çıkartmak ve günümüzün sosyal hizmet biliminin ve mesleğinin gelişimine katkı sağlamak” olarak ortaya koymuştur. (s. 6)

Eser “giriş”, yedi bölüm, “son söz” ve “bibliyografya” kısımlarından oluşmaktadır. Girişte ana hatlarıyla eserin gayesi ve çerçevesi hakkında bilgi verilmiştir. Yazar mutasavvıfları “sosyal tasavvufun temsilcileri” olarak nitelendirmiş, onların sosyal hayatta muhtaç duruma düşmüş sosyal risk gruplarına yönelik maddi destek, pedagojik terbiye ve sosyal rehberlik çerçevesinde manevi danışmanlık gibi hizmetlerde bulduklarını belirtmiş ve buradan hareketle tasavvufun kişilerin manevi terapisine ağırlık veren kendine

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, bedriyereis@ibu.edu.tr

has sosyal hizmet ilke ve yöntemlerine sahip olan bir sosyal meslek dalı olduğu yönünde bir fikir beyan etmiştir. (s. 6) Günümüz sosyal psikoloji, sosyal pedagoji ve sosyal hizmet bilimlerinin insan davranışlarının gelişimi ve dezavantajlı sosyal grupların rehabilitasyonu için geliştirdikleri modern yöntemlerinin farklı yaklaşımlarla da olsa çok önceden tasavvuf alanında uygulandığını bir sosyal realite olarak kabul eden yazar, kitapta ağırlıklı olarak sûflerin bireysel ve toplumsal sorunlara karşı takındıkları tutum ve davranışlar ile sosyal hizmetlerdeki etkinliklerinin ele alınacağını belirterek eserin çerçevesini çizmiş ayrıca kitabın başlığı olarak neden “tasavvufî sosyal hizmet” tabirini kullandığı konusuna açıklık getirmeye çalışmıştır. Her ne kadar tasavvufî sosyal hizmet yaklaşımı, kaynağını İslâm’ın öngördüğü manevî sosyal hizmet anlayışından alsada ve ondan farksız olsa da yazar, “İslâmî sosyal hizmet” yerine “tasavvufî sosyal hizmet” tabirini kullanmayı tercih ettiğini belirterek bunun nedenini İslâm tarihinde sosyal hizmetleri en geniş alana yayma ve muhtaç durumda olan bütün insanları koruma altına alma hususunda sûflerin öncülük etmesi olarak açıklamıştır. (s. 7)

Birinci bölümde “modern dünyada sosyal hizmetin yeri” başlığı altında modern sosyal hizmetin kavramsal ve tarihi çerçevesi, bir uygulama alanı olarak sosyal hizmetler, bir bilim ve meslek dalı olarak sosyal hizmet, modern sosyal hizmetin gayesi, etik anlayışı, ilkeleri, temsilcileri ve uygulamaları gibi konularda bilgi verilmiştir. Sosyal hizmetin ağırlıklı olarak yardıma ve desteğe muhtaç insanlara ve gruplara yoğunlaştığı, toplumda dışlanma riski ile karşı karşıya kalmış kişi ve grupların topluma uyum sağlayabilmelerini, toplumun da bu kimseleri bağrına basmasını sağlayan çabaları ifade ettiği belirtilmiş, (s. 12-13) modern sosyal hizmetin gayesi üzerinde durulmuştur. İnsanların kapasitelerini ve yeteneklerini geliştirmelerine, hayat kalitelerini yükseltmelerine, hayatlarını daha anlamlı hale getirmelerine yardımcı olmak, ayrıca özellikle dezavantajlı sosyal kesimlerin (yaşlılar, engelliler, dullar, yetimler, yoksullar, madde bağımlıları, alkolikler vb.) değişik sosyal risklere karşı korunmaları için gerekli tedbirleri almak sosyal hizmetin gayesi olarak tespit edilmiştir. (s. 17)

İkinci bölüm “sosyal tasavvufun İslâm’daki yeri” başlığını taşımaktadır. Bu ana başlık altında da tasavvufun İslâmî bilimlerdeki yeri, sosyal hizmetin tasavvuftaki yeri, tasavvufun sosyal hizmet boyutu, celvet, modern sosyal hizmet ile tasavvufun gayesi şeklinde alt başlıklara yer verilmiştir. Yazar İslam dünya görüşünün “sosyal” ağırlıklı olması, toplumsal yapının insani (fitrî) normlara göre düzenlenmesini sağlamıştır” şeklinde bir tespit yaptıktan sonra bu yönüyle İslâm’ın insanların birbirlerine nasıl muamele edeceklerini gösteren bir sosyal sistem olduğunu dile getirmiş ve İslam’ın sosyal ilkelerini sistemleştiren ekolün tasavvuf olduğunu ileri sürmüştür. (s. 29-31) Yazar bu görüşünü ispat sadedinde de sûflerin insanlara hizmet etmeyi ibadet olarak değerlendirdiklerini ve sosyal

amaçlı hizmetleri genelde şahsî ibadetlerden daha üstün gördüklerini ifade etmiştir. (s. 35) “Celvet: Sosyal hizmetsiz tasavvuf olmaz” başlığıyla önemli bir iddia ortaya atan yazar, bu iddiasını “tasavvuf olmadan ne sosyal hizmet etkin olabilir ne de sosyal hizmet olmaksızın gerçek tasavvuf ortaya çıkabilir” ifadeleriyle sürdürmüş, söz konusu iddialara delil olarak da tasavvuf terminolojisinde önemli kavramlardan biri olan ve “zâhirde halkla bâtında Hakk’la olmak” şeklinde özetlenebilecek olan “celvet” kavramını göstermiştir. Çünkü her ne kadar sûfiler belli bir süre inzivaya çekilmeyi, celvetin zıddı olan halveti manevî gelişim için önemli bir araç olarak görseler de hiçbir zaman kendilerini toplumdan bütünüyle soyutlamamışlardır. Sûfilerin halkın hizmetinden kaçmayı tasvip etmediklerine dair bazı örnekler sunan yazar, gerçek sûfilerin muhtaç insanlara hizmet etmekten zevk alan gönül erleri olduğunu belirterek sosyal görevlerini ihmal eden, başkalarının dertleriyle ilgilenmeyen bir sûfinin gerçek anlamda bir sûfi olamayacağı yönündeki hükmünü dile getirmiştir. Ancak “sosyal ve manevî sorumluluklarını unutan sûfiler, farkına varmasalar da aslında şeytanın tuzağına düşmüş manevî sapkınlık içinde olan zavallılardır” cümlesi kanaatimizce maksadını aşan bir ifade olmuştur. Zira bu sorumlulukları ihmal etmek tenkit edilebilir bir tutum olmakla birlikte “manevî sapkınlık” tabirinin kullanılması doğru değildir. (s. 38-41) İkinci bölümün son konusu da modern sosyal hizmet ile tasavvufî sosyal hizmetin mukayesesidir. Bu mukayeseye göre modern sosyal hizmetin temelde pozitivist (prrofan-dünyevî) bir bilim dalı olması buna karşılık tasavvufun metafizik ve manevî bir boyuta sahip olması ve birincisinin sadece dünyevî refah ikincisinin ise hem dünyevî hem uhrevî refah ve mutluluğu hedefleyen yapılar olması esas ayırım noktasını oluşturmaktadır. Gerek tasavvufî gerekse modern sosyal hizmette nihai hedef, insan ve toplum sevgisidir. Ancak bu hedefe ulaşma yolları birbirinden farklıdır. Seküler yaklaşımda bu hedefe ulaşmanın yolu hümanizmden geçer ve insanları insan oldukları için sevmek gerekir. Tasavvufî sosyal hizmette ise insan ve toplum sevgisinin kaynağı marifetullah ve muhabbetullahtır. (s. 42-46)

Üçüncü bölümde “sosyal tasavvufun ilkeleri” üzerinde durulmuştur. Bu bölümde yazar belirlediği tasavvufî sosyal hizmet prensiplerini bazı örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Bu prensipler ayrımcılık içermeyen âdil sosyal hizmet, şefkat ve merhamete bağlı insancıl sosyal hizmet, vahiy ve fitrat kaynaklarına bağlı bütüncül sosyal hizmet, dinî değerlere bağlı manevî sosyal hizmet, bir mürşide bağlı kolektif sosyal hizmet, manevî risklere karşı koruyucu sosyal hizmet, manevî hastalıklara karşı rehabilitasyon amaçlı sosyal hizmet şeklinde sıralanmıştır. Buna göre bütün insanları eşit görme, herkese şefkat ve merhametle muamelede bulunma, insanın ruh ve mana boyutuna hitap etme, manevî ve sosyal gelişimin sağlanabilmesi için bir mürşit rehberliğinde faaliyette bulunma, insanları nefsin tuzaklarına düşme gibi manevî risklere karşı koruma ve manevî hastalık ve sapmalardan kurtulmanın çarelerini gösterme sosyal tasavvufun kaidelerini

oluşturur. Manevî hastalıklar ise küfür, nifak, günah işleme, karamsarlık, ümitsizlik, nihilizm, ifrat-tefrit, egotizm, narsizm ve hedonizm olarak sıralanmıştır. Manevî hastalıklar karşısında sûflerin çare olarak istiğfar, tevbe, nefse muhalefet etmek, onu kontrol altında tutarak terbiye etmek ve ibadetlerde bulunmak gibi kişinin manevi rehabilitasyonu ve gelişimine yönelik tavsiyelerde buldukları beyan edilmiştir. (s. 51-78)

“Sosyal tasavvufun yöntemleri” başlığını taşıyan dördüncü bölümde sosyal ve manevi rehberlik hizmetleri, manevî rehabilitasyon hizmetleri, musibetlerle baş etmede manevi gelişim yöntemleri gibi mevzular incelenmiştir. Bir tür manevi danışmanlık görevi gören sûflerin, muhataplarına Allah’ı tanıma, O’nu sevme ve O’na ibadet etme yollarını göstermek ve Allah’ın rızasına uygun bir hayat yaşamalarına yardımcı olmak gayesiyle hareket ettiklerine işaret edilmiştir. (s. 81-88) Manevî rehabilitasyon hizmetleri çerçevesinde sûflerin, manevi hastalıklara yakalanmış olan kimselere nefis muhasebesini önerdikleri ve kendilerine duada buldukları zira sûflerin, manevi arınmanın nasıl mümkün olacağı, bunun yol ve yönteminin ne olduğu hususunda bilgi ve tecrübe sahibi oldukları bundan dolayı muhtaç kişilerin karakterlerine uygun olarak özel bir manevi rehabilitasyon programı uyguladıkları ifade edilmiştir. (s. 88-90) Manevi danışmanlık uygulamalarında manevi hastalık ve sapmalara maruz kalan kişilerin yeniden eski ruh sağlıklarına kavuşmalarını sağlayan telkin ve terapi yöntemleri bulunduğu dikkat çekilmiş, (s. 86) nefis muhasebesiyle tevbe terapisi, sözlü beyanla mağfaret terapisi, dualarla manevi destek terapisi ve iyiliklerle sosyal destek terapisi bu yöntemlerden bazıları olarak zikredilmiştir. İyilik yapmak suretiyle manevi hastalık içinde olan muhatabının kalbinin yumuşamasına, vicdanının yeniden dirilmesine ve ahlâkının güzelleşmesine vesile olan sûflerin bu tür insanları dışlamak yerine onların manevi ve sosyal rehabilitasyonları için çaba harcadıkları anlatılmıştır. (s. 90-100) Musibetlerle baş etmede kullanılan manevi gelişim yöntemleri arasında da tevekkül, teslimiyet, tefviz, sabır, rıza, güven ve şükür konuları ele alınmıştır. Bölümün sonunda ise bir tabloyla bu yöntemlerin uygulanması ve uygulanmaması neticesinde ortaya çıkan sonuçlar gösterilmiştir. (s. 100-119)

Eserin beşinci bölümünde “sosyal tasavvufun kurumsal yapısı” başlığı altında sosyal hizmet kurumları olarak tekkelerin sosyo-kültürel özellikleri ve hizmetleri ile bazı ihtisas tekkelerinin özel sosyal hizmetleri gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Tekkelerin sosyo-kültürel hizmetleri olarak tebliğ ve irşat, iskân, yemek yedirme, konaklama ve barınma, borçlulara faizsiz kredi, kadınları koruma hizmetleriyle kültürel ve sportif hizmetler tespit edilmiştir. Tarih boyunca tekkelerin bu hususlarda sunduğu hizmetler bazı örneklerle ortaya konulmuştur. (s. 127-131) Ayrıca bazı tekkelerin özellikle şifahane veya kervansaray gibi vazife gördüğü belirtilmiş, gençlere yönelik meslekî eğitim

hizmetleri kapsamında ahî ocaklarının, hanımlara yönelik sosyal koruma hizmetleri kapsamında “bâciyân-ı Rum”un faaliyetleri örnek olarak takdim edilmiştir. (s. 131-140) Ancak şunu belirtmek gerekir ki kitabın başında yazarın “tasavvufla ilgili bazı önemli kitaplarda bile tekkeler ve zaviyelerden bahsedilirken sosyal hizmet boyutuna sadece bir iki sayfa ayrıldığı tepsi edilmiştir” şeklindeki cümlesinden hareketle tekkelerin sosyal fonksiyonlarının ele alındığı bu bölümün çok daha detaylı ve doyurucu olması beklenirken kısa ve özet geçildiği, Prof. Dr. Mustafa Kara'nın konuyla ilgili son derece geniş ve önemli bir çalışması olan “Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler” isimli kitabın görülmediği, söz konusu kitaba kaynakçada bile yer verilmediği tespit edilmiştir.

Altıncı bölümde sosyal tasavvufun uygulayıcıları olan sûfler konu edilmiş ve sûflerin manevî, ahlâkî ve sosyal özellikleri üzerinde durulmuştur. Manevî-ahlâkî özellikleri olarak züht, takva ve veraâ' sahibi olmaları, fakr halini benimsemeleri, her şeye rıza göstermeleri, melametî hayat yaşamaları, Allah'ın halifeliğini üstlenmeleri ve şefaati olmak istemeleri zikredilmiştir. (s. 146-164) Sûflerin bu özelliklerinin onların sosyal hizmetleri başarılı bir şekilde yerine getirebilmelerine, sorunları olan kişilere en iyi şekilde manevi destek sağlamalarına yardımcı oluğu beyan edilmiştir. (s. 145-146) Özellikle de Melami meşrep sûflerin en ağır hakaretler ve en kötü muameleler karşısında bile herhangi bir tepki göstermeyen, katlanma gücü yüksek kişiler olması sebebiyle yaşlı, hasta ve engelli bakımı gibi özel alanlarda istihdam edilecek sosyal hizmet elemanlarına genelde sûfî özelde ise melametî eğitimi verilmesinin bakım kalitesinin sürdürülebilirliği açısından son derece önemli olduğu yönündeki tespitler dikkat çekicidir. (s. S. 161) Sûflerin sosyal özellikleri kısmında ise sosyal hizmete gönül vermiş sûflerin belli başlı bazı özellikleri irdelenmiştir. Bu özellikler de sūflerin insanlara emanet bilinciyle değer vermeleri, onlara rahmet gözüyle bakmaları, tevazu ve rıfk göstermeleri, isar ile muamele etmeleri, iyilikten bulunmaktan haz almaları, insanlarla selam yoluyla iletişime geçmeleri, onlardan gelen eziyetlere karşı sabırlı olmaları, insanların maddî ve manevi haklarını korumaları, kusurlarını görmeyip affetmeleri ve onların âhiretteki âkıbetlerini düşünmeleri şeklinde sıralanmıştır. (s. 165-194) Bu özellikleri taşıyan sūflerin ibadetlerinin dışında tüm vakitlerini dünya dertleriyle kıvranan insanlara ayırdıkları ve onların her türlü ihtiyacını gidermek için uğraş verdikleri anlatılmıştır. (s. 164)

Eserin yedinci ve son bölümü ise sosyal tasavvufun muhatapları ve sūflerin manevi terapi uygulamaları konusuna ayrılmıştır. Bu bölüm sūfî hayatlarından örnek olaylar ile oluşturulmuş, manevi danışmanlık ve rehabilitasyona muhtaç olanlara yönelik sosyal hizmetler, bakıma muhtaç olanlara yönelik sosyal hizmetler ve maddi yardıma muhtaç olanlara yönelik sosyal hizmetler farklı alt başlıklarla açıklığa kavuşturulmuştur. Manevi danışmanlık ve rehabilitasyona muhtaç olanlara yönelik sosyal hizmetler başlığı altında tecavüze uğrayan kadınlara,

zinakârlara, çocuğunu öldürenlere, hayat kadınlarına, eşcinsellere, içki içenlere ve alkoliklere, hırsızlara, gıybet edenlere ve intihar teşebbüsünde bulunanlara sūfî yaklaşımı, sūfîlerin hayatlarından örnek olaylar çerçevesinde tek tek incelenmiştir. (s. 197-228) Bakıma muhtaç olanlara yönelik sosyal hizmetler kapsamında hastalar, engelliler, yaşlılar ve kimsesiz çocuklara karşı sūfîlerin muameleleri, (s. 229-234) maddi yardıma muhtaç olanlara yönelik sosyal hizmetler kapsamında da yoksullara, dullara, yetimlere ve işsizlere karşı tutumları yine birçok örnek olay sunulurken ortaya konulmuştur. (s. 235-244)

“Sonuç” bölümünde ise yazar, Türkiye’de hızla artan modernleşme ve dünyevileşme çabalarıyla birlikte özellikle son yıllarda manevi değerlerin erozyona uğradığı, bunun sonucunda ciddi sosyal çözümler ve sapmalar yaşandığı buna karşılık modern sosyal hizmet eğitim kurumlarından yetişen sosyal hizmet uzmanlarının manevi değerlerimizi yeterince bilmedikleri için bu toplumsal gerileme karşısında çaresiz kaldıkları yönünde bir tespit yaptıktan sonra toplumsal ve bireysel sorunların maneviyata dayanan bütüncül sosyal hizmet yaklaşımlarıyla ele alınması ve çözümün kişilerin fitrî yapılarında aranması gerektiğini belirtmiş ve meselenin çözümü için dikkat çekici bazı önerilerde bulunmuştur. (s. 245-248)

Eserin “bibliyografya” kısmının ise tasavvufla ilgili temel kaynaklar bakımından yetersiz olması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Buna rağmen eser sosyal hizmetlerin tasavvufla irtibatını geniş bir şekilde ele alması sebebiyle söz konusu alanda bir boşluğu dolduracak, özellikle çeşitli kurumlarda çalışan sosyal hizmet elemanlarına ışık tutacak ve farklı bir bakış açısı kazandıracak niteliktedir.